

Briga za hrvatski jezik Tomislava J. Šagi-Bunića. *Govorim jezikom svoje matere*

Anto Barišić¹

U radu istražujemo i prikazujemo dosad neistraženu temu kulturnog stvaralaštva u području hrvatskog jezika istaknutog hrvatskog teologa, mislioca, kulturnog pregaoca, kapucinskog redovnika, prezbitera, profesora i dekana Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Tomislava Janka Šagi-Bunića. Naše istraživanje obuhvaća razdoblje od njegovih đачkih i gimnazijskih dana, točnije od ljeta 1934. pa sve do 1989. godine. Podnaslov za ovaj rad posudili smo od Šagi-Bunića koji riječi iz podnaslova našeg rada koristi u jednom „maratonskom“ pismu od 19 gusto pisanih strojopisnih stranica koje je uputio svom redovničkom subratu prof. dr. Hadrijanu Boraku u Rim 9.–10. lipnja 1958. godine. Upravo su nam te njegove misli iz toga pisma poslužile kao inspiracija za istraživanje i proučavanje njegova odnosa prema hrvatskom jeziku. U tom istraživanju krenut ćemo od njegovih đачkih i gimnazijskih svjedožbi, zatim korespondencije koju je kroz dugi niz godina imao s Hadrijanom Borakom koji je tada živio i djelovao u Rimu, u Italiji. Nakon toga posegnut ćemo za njegovom prevodilačkom aktivnošću liturgijskih tekstova koje prevodi s latinskog na hrvatski jezik u jeku liturgijske obnove nakon završetka II. vatikanskog koncila 1965. godine. I naposljetku njegov odnos prema hrvatskom jeziku pratimo i preko njegovih javnih istupa u tadašnjem socijalističkom i komunističkom hrvatskom društvu tijekom rasprava o položaju hrvatskog književnog jezika u tadašnjoj višjezičnoj i višenarodnoj državnoj tvorevini u kojoj se tada nalazila današnja Republika Hrvatska.

---

¹ izv. prof. dr. sc. Anto Barišić, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Vlaška 38, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: anto@kapucini.hr.

Ključne riječi: hrvatski jezik, korespondencija, Šagi-Bunić, Hadrijan Borak, povijest.

1. Izvrstan poznavatelj i ljubitelj hrvatskoga jezika i hrvatske povijesti

Tomislav Janko Šagi-Bunić rodio se 2. veljače 1923. godine u mjestu Brodarovec nedaleko od Ivanca i Varaždina. Osnovnu školu završio je u obližnjoj područnoj školi u mjestu Druškovec 20. lipnja 1934. godine. Uvidom u *Svjedočanstvo* o završenom četvrtom razredu spomenute Osnovne škole iz svih predmeta nalazimo ocjenu odličan (5) pa tako i iz predmeta *Narodna povijest (istorija) sa najznamenitijim događajima iz opće povijesti* kao i iz predmeta *Narodni (srpsko-hrvatsko-slovenački) jezik* odličan (5).² Nakon završetka četvrtog razreda Osnovne škole ostavlja roditeljski dom u rodnom Brodarovcu i odlazi na daljnje školovanje u Varaždin. Dolazi stanovati u kapucinski konvikt (sjemenište) sv. Josipa kao kapucinski pitomac s namjerom da jednog dana postane redovnik i prezbiter. U Varaždinu upisuje obližnju franjevačku klasičnu gimnaziju koju pohađa od jeseni 1934. do ljeta 1943. godine. Daljnjim uvidom u Šagi-Bunićeve svjedodžbe iz svih osam gimnazijskih godina otkrivano kontinuirani, uporni i izvrsni rad s izvrsnim rezultatima iz svih predmeta. Za našu temu ovdje ističemo ocjene iz jezika, ali i iz povijesti. U svim njegovim *Godišnjim svjedočanstvima* u kojima nalazimo ocjene na kraju školske godine pronalazimo da je iz predmeta *Srpskohrvatskoslovenački jezik i Istorija* imao uvijek tijekom svih osam gimnazijskih godina ocjenu odličan (5).³ Treba imati u vidu jedino da se s uspostavom Nezavisne Države Hrvatske (NDH), od 10. travnja 1941. godine, nazivlje tih predmeta promijenilo u duhu hrvatskog jezika, pa neće više u *Svjedočbi* pisati *Srpskohrvatskoslovenački jezik i Istorija* nego *Hrvatski jezik i Poviest*. Dolaskom u Varaždin i gimnaziju u *Godišnjem svjedočanstvu* vidimo i ocjene iz stranih jezika koje je počeo učiti: francuski, njemački i latinski jezik. Iz ovih jezika također je tijekom svih gimnazijskih godina u kojima ih je učio imao ocjenu odličan (5). Od III. razreda gimnazije

2 Usp. Državna narodna Osnovna škola u Druškovcu - Svjedočanstvo - Šagi Janko, Druškovec, 20. lipnja 1934., u: *Osobni arhiv Tomislava Janka Šagi-Bunića* (Dalje: OATJŠB), kutija 1A. Napomena: Šagi-Bunićev osobni arhiv čuva se i nalazi u kapucinskom samostanu sv. Mihaela u zagrebačkoj Dubravi.

3 Usp. Godišnja svjedočanstva za Šagi Janka za sve gimnazijske godine od 1935. do 1943. U: OATJŠB, kutija 1A.

počinje učiti i grčki jezik iz kojega također u čitavom gimnazijskom daljnjem školovanju ima ocjenu odličan (5). U VII. i VIII. razredu gimnazije, to su zadnja dva razreda njegove srednje škole, umjesto francuskog jezika vidimo u *Godišnjoj svjedočbi* da je učio talijanski jezik iz kojeg je također imao ocjenu izvrstan (5) u objema zadnjim godinama gimnazije koliko ga je učio. Kontinuirani rezultati izvrsnosti vidljivi su i u Šagi-Bunićevoj *Svjedočbi o ispitu zrelosti* na kraju svoga gimnazijskog obrazovanja u kojoj i dalje čitamo da je iz gore spomenutih predmeta zadržao ocjenu izvrstan (1).⁴

Osobito je zanimljivo čitati i analizirati Šagi-Bunićev pisani esej iz hrvatskog jezika koji je tada bio obvezni dio završnog maturalnog ispita koji je polagao i položio izvrsnom ocjenom. Esej iz hrvatskog jezika je naslovio: *Hrvatska poviest kao izvor naše književnosti*. On se tada kao maturant nalazio u 20. godini života zato što je kao kapucinski redovnik u međuvremenu trebao završiti novicijat, 1940.–1941., koji je trajao punih godinu dana. Šagi-Bunić kao maturant u eseju promišlja nad slavnom, ali i mukotrpnom borbom Hrvata kroz povijest za svojom slobodom i samostalnošću koji su trajno bili služili kao izvor i nadahnuće mnogim hrvatskim pjesnicima i književnicima. Oni su opisivali ili opjevali junačka, nekad uspjela nekad neuspjela, djela nekih značajnih jakih ličnosti hrvatske političke, vojne, kulturne, crkvene i državne povijesti. U eseju spominje neke od najznačajnijih takvih važnih ličnosti iz hrvatske povijesti kao što su: Marko Marulić (15./16. st.), Hanibal Lucić (15./16. st.), Petar Zoranić (16. st.), Matija Gubec (16. st.), Emerik Derenčin (15. st.), Vladislav Menčetić (17. st.), Petar Zrinski (17. st.), fra Andrija Kačić Miošić – Starac Milovan (18. st.), Pavao Ritter Vitezović (18. st.), August Šenoa (19. st.), Pavao Štos (19. st.), Eugen Kumičić (19. st.), Ksaver Šandor Gjalski (19./20. st.), fra Filip Grabovac (18. st.), Ante Starčević (19. st.), Petar Preradović (19. st.), Silvije Strahimir Kranjčević (19./20. st.). I kao zadnjeg spominje Juru Francetića iz Otočca (20. st.). To je lista važnih imena iz hrvatske književne, kulturne, crkvene, državne, političke i vojne povijesti koju pronalazimo u Šagi-Bunićevu eseju iz hrvatskog jezika, a koju on skladno obrađuje i harmonizirano usklađuje pokazujući i

4 Usp. Nezavisna Država Hrvatska – Franjevačka klasična gimnazija u Varaždinu – Svjedočba o izpitu zrelosti g. Šagi Janko fra Tomislav, broj glavnog imenika 17, 1943., U Varaždinu, 23. lipnja 1943. U: OATJŠB, kutija 1A. Napomena: ime Tomislav koje se sada pojavljuje u dotičnoj *Svjedočbi* redovničko je ime koje je Šagi-Bunić uzeo kao redovnik ulaskom u novicijat 1940. godine što je bio tada redoviti običaj i propisana obaveza unutar redovništva Katoličke Crkve. Ime Tomislav će Šagi-Bunić redovito kasnije uvijek koristiti u potpisivanju svojih radova i javnih nastupa.

uspone i padove hrvatske višestoljetne borbe za slobodu i samostalnost. Među ostalim kaže da se „Hrvatski narod može podičiti da ima poviest, slavnu i junacku kao malo koji narod. ...“, da „pravi pjesnik koji ljubi svoj narod, uistinu jest i prorok“, da su „pjesnici opominjali narod da odbaci svoju vjekovnu manu neslogu da bude složan u borbi za svoja prava jer mu je nesloga uvijek u poviesti škodila“.⁵ Govoreći o jednoj drugoj teškoj mani hrvatskog nacionalnog bića kroz povijest koja se u nekih mogla primijetiti, Šagi-Bunić se poziva na hrvatske domoljubne pisce Petra Zoranića iz Zadra i Pavla Štoosa iz Pokupskog koji su kritizirali negativnu pojavu u nekih Hrvata koji su se stidjeli svoga materinskog hrvatskog jezika. U tom smislu u eseju navodi ovako: „U doba kad su se neki hrvatski sinovi počeli stidjeti svoga narodnoga jezika, pjesnici i književnici bore se za njegovu ljepotu. Već Zoranić se tuži na to što Hrvati više vole pisati i govoriti tuđim jezikom nego svojim.“⁶

Kako ne bismo ostali samo kod ovih pisanih i službenih pokazatelja njegove izvrsnosti koje vidimo u njegovim gimnazijskim svjedodžbama i završenom izvrsnom ocjenom iz hrvatskog eseja, spomenut ćemo i dvojicu svjedoka, odnosno njegovih kolega iz gimnazijskih dana, a to su njegov kasniji redovnički subrat i suradnik fra Marija Zvonko Pšag (1924.–2014.) i franjevac, kasnije bibličar i profesor, fra Bonaventura Duda (1924.–2017.). Osobno smo poznavali ovu dvojicu vrijednih i marljivih redovnika koji su mi na tu temu osobno i pričali, a to smo onda kasnije i zabilježili kao njihovo autorizirano svjedočanstvo i uspomene iz gimnazijskih dana vezane za njihovo druženje i doživljaj tadašnjeg gimnazijalca Šagi-Bunića. Prisjećajući se svojih druženja sa Šagi-Bunićem tih godina, Duda kaže da su se Šagi-Buniću „svi kao đaku divili... da su ga svi iskorištavali... da se u svim predmetima isticao kao prvi... da se nije pravio važan jer je *bio važan*... Toma je već čitao Salustija na latinskom jeziku... grčki je već mogao čitati u četvrtom razredu...“⁷ S druge pak strane, jedan drugi

5 ŠAGI, Janko fra Tomislav: Hrvatska poviest kao izvor naše književnosti – Pismena radnja iz hrvatskog jezika na izpitu zrelosti 17. lipnja 1943. U: OATJŠB, kutija 1, mapa 3, str. 1, 5. Napomene: 1. Original rukopisnog teksta njegova maturlnog eseja iz hrvatskog jezika čuva se u franjevačkom samostanu u Varaždinu, arhivskom dijelu gradiva bivše franjevačke gimnazije koju je Šagi-Bunić pohađao 2. U ovom dijelu svoje osobne povijesti i stvaralaštva Šagi-Bunić se potpisuje samo prezimenom oca Šagi, dok će od 1960. godine preuzeti i prezime svoje majke Bunić te će se od te godine pa sve do smrti u svim svojim radovima potpisivati uvijek s dvama prezimenima: Šagi-Bunić.

6 ŠAGI, Janko fra Tomislav: Hrvatska poviest kao izvor naše književnosti – Pismena radnja iz hrvatskog jezika na izpitu zrelosti 17. lipnja 1943. U: OATJŠB, kutija 1, mapa 3, str. 5.

7 DUDA, dr. fra Bonaventura, OFM o dr. fra Tomislavu Janku Šagi-Buniću, OFM Cap., Zagreb, 15. siječnja 2008., 2. U: OATJŠB, Kutija 23, mapa 1. Napomena: radi se o autorizira-

glas o Šagi-Buniću iz tih gimnazijskih dana nalazimo kod fra Zvonka Marije Pšaga. Pšag nam pripovijeda da je Šagi-Bunića tada doživljavao kao „čudo od djeteta... da je imao poseban dar za jezike... da je već u to vrijeme mnoge stvari prevodio iz engleskog jezika... bio je silno nadaren... stalno je radio i bio aktivan.“⁸ Doista ovo svjedočanstvo iz prve ruke dvojice njegovih školskih kolega i kasnije njegovih najužih suradnika tijekom daljnje redovničke, svećeničke i profesorske službe samo su iz dana u dan potvrđivali ova njihova najranija i školska zapažanja jer se Šagi-Bunić s vremenom sve više razvijao, a potom i razvio u jednog od najistaknutijih hrvatskih teologa druge polovice 20. stoljeća kao i u značajnog mislioca, zapaženog društvenog pregaoca i snažnu ličnost hrvatske kulture.

Mi u našem radu pratimo daljnji trag njegove aktivnosti vezane za hrvatski jezik i važnosti koju mu je pridavao. U najširem smislu riječi možemo reći da se taj trag može pratiti preko njegovih brojnih dijela iz teološke znanosti te nekih tema iz hrvatske povijesti i kulture, javno objavljenih na hrvatskom jeziku pri čemu se može lako zaključiti da se za svoje sveukupno književno stvaralaštvo odlučio prvenstveno pisati na hrvatskom, a ne na, primjerice, latinskom jeziku, iako je to lako mogao. Mogao je s takvim znanjima i sposobnostima koje je imao otići negdje i na Zapad te pisati izvrsne teološke traktate na latinskom jeziku. Bilo je i takvih ponuda od vrhovne uprave kapucinskog Reda iz Rima, ali on je ostao u Zagrebu, u Hrvatskoj. Ostaje u tada strogo kontroliranom i kulturno izoliranom društvu komunističko-socijalističkog uređenja stvarati i djelovati. Ostao je i pisao hrvatskim jezikom, jezikom svoje matere, a ne jezikom Cicerona, Salustija, Seneke i drugih. Treba ovdje napomenuti da je Šagi-Bunić svoje najvažnije znanstvene teološke radove iz kristologije napisao na latinskom jeziku i objavio ih u Rimu.⁹ Spomenut ćemo i to da je ovim svojim radovima na latinskom jeziku postao poznat i na svjetskoj teološkoj pozornici te se nametnuo kao nezaobilazan autoritet u teologa znanstvenika koji se bave proučavanjem kristološke kalcedonske dogme iz 451. godine. U najužem pak smislu riječi mi njegov daljnji trag njegova odnosa prema hrvatskom jeziku

---

nom Dudinu svjedočanstvu o Šagi-Buniću.

8 PŠAG, fra Zvonko Marija, OFM.Cap. o dr. fra Tomislavu Janku Šagi-Buniću, OFM.Cap., Osijek, 11. siječnja 2008., 3.U: OATJŠB, Kutija 23, mapa 1.

9 Usp. ŠAGI-BUNIĆ, Thomislaus, OFM.Cap. „*Duo perfecta et „due naturae“ in definitione dogmatica chalcedonensi*, Roma, 1964. Usp. ŠAGI-BUNIĆ, Thomislaus, OFM.Cap. „*Deus perfectus et homo perfectus“ a Concilio ephesino (a. 431) ad chalcedonense (a. 451)*, Romae – Freiburgi Brig. – Barcinone, 1965. Usp. ŠAGI-BUNIĆ, Thomislaus, OFM.Cap. *Problemata christologiae chalcedonensis*, Roma, 1969.

pratimo preko obilate korespondencije koju je imao sa svojim subratom dr. fra Hadrijanom Franjom Borakom koji je od 1941. do 1970. godine živio i djelovao u Italiji, u Rimu, kao profesor u međunarodnom kolegiju sv. Lovre Brindiškog. Šagi-Bunić i Borak osobno se nisu poznavali niti su se vidjeli prije Šagi-Bunićeva dolaska u Rim na jesen 1962. godine u svojstvu osobnog teologa zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera na II. vatikanskom koncilu. Njihovo poznanstvo do tada bilo je književno i odvijalo se u to vrijeme, od 1947. do 1962., isključivo preko njihove korespondencije. Upravo će Borak, kako se iz nekih njegovih pisama upućenih Šagi-Buniću vidi, sugerirati, nagovarati, pozivati i poticati Šagi-Bunića da se preseli raditi u Rim, na Zapad, gdje ima šire, bolje i veće mogućnosti za svoj znanstveno-istraživački rad, ali Šagi-Bunić ga tu nije poslušao, niti je nekim riječima komentirao te Borakove pokušaje. S druge pak strane kad je Borak vidio da Šagi-Bunić ne reagira na taj njegov prijedlog o preseljenju, u nekim slučajevima ga je molio da svoje radove piše na latinskom jeziku jer će ih lakše moći objaviti u slobodnom svijetu zapadne demokracije te će tako lakše moći biti svojim radovima prepoznatljiv i vidljiv daleko šire izvan granica Hrvatske. Sve ove Borakove prijedloge pronalazimo u godinama prije 1962. godine kad se prvi put sa Šagi-Bunićem i fizički vidio i susreo u Rimu.

2. Poznaš moju mizeriju u hrvatskom jeziku

Hadrijan, građanskim imenom Franjo, Borak (1915.–1993.) za vrijeme je svoga dugog boravka i djelovanja u Rimu i vezama koje je imao pomagao Šagi-Buniću u izradi njegove doktorske disertacije koju je radio od 1948. do 1951. godine na Katoličkom bogoslovnom fakultetu (KBF) Sveučilišta u Zagrebu na temu kristologije Prokla Carigradskog, ali i kasnije kad god je trebalo. Borak je inače doktorirao u Rimu iz filozofije i magistrirao iz crkvene povijesti.¹⁰ Nakon završetka II. svjetskog rata, nakon dolaska komunističke partije na vlast (svibanj 1945.) i nakon novo uspostavljene državne višenacionalne i višekonfesionalne zajednice naroda i narodnosti kulturno stvaralaštvo općenito je bilo skromno, a religiozno stvaralaštvo od strane novo uspostavljene komunističke vlasti, prvih dvadeset godina njezine uspostave, proganjano ili u najboljem slučaju blokirano, nedozvoljeno. Živjeti i stvarati u takvom jednom društveno-po-

10 Usp. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog simpozija Život i djelo Hadrijana Franje Boraka (1915.–1993.) – Briga da uspiju i drugi, Zagreb-Cestica, 2017., Anto Barišić (ur.).

litičkom uređenju sustavnog anti-religioznog progona i netrpeljivosti pogotovo za jednog teologa, i općenito vjernika bilo koje vjerske zajednice, značilo je intelektualnu smrt. Međutim, i u tako teškim, nepovoljnim i vrlo skromnim uvjetima stvaralo se, radilo te se nije odustajalo. Borak je Šagi-Buniću iz Rima slao prepisane ili kopirane dijelove nekih znanstvenih studija koje je Šagi-Bunić od njega tražio tijekom izrade svoga doktorskog rada, a koje nije mogao nabaviti u zagrebačkim bibliotekama pa niti u onoj biblioteci KBF-a. I tako su osim toga razmjenjivali misli o različitim temama iz života crkve, teologije, redovništva, društva. U tome je dakako došao kao tema i jezik kao komunikacijsko sredstvo pogotovo kad je bila riječ o Šagi-Bunićevom radu, bilo u ovom slučaju o doktoratu, bilo kasnije o drugim njegovim radovima koje piše na hrvatskom jeziku. Borak je tijekom višedesetljetnog boravka u inozemstvu, u Rimu, počeo pomalo i zaboravljati vlastiti jezik. Na nekim mjestima se žali Šagi-Buniću kad ga ovaj moli za neke prijevode na hrvatski ili pojašnjenja brani se i ispričava da je počeo zaboravljati hrvatski jezik s čime nije zadovoljan. U pismima često miješa i u hrvatski tekst ubacuje latinske i talijanske riječi i izraze jer se ne može sjetiti kako se to kaže na hrvatskom jeziku. Jedanput traži i da mu Šagi-Bunić pošalje dobru hrvatsku gramatiku. U jednom pismu upućenom Šagi-Buniću 1948. godine iz Rima piše: „Uostalom srce me boli kada vidim kako koljem naš lijepi hrvatski jezik. Da je hrvatska gramatika *ens vivum*, samo od mojih udaraca bi već davno poginula. Ali jadno je to kada čovjek toliko godina nema prilike da govori hrvatski.“¹¹ Borak se na više mjesta u svojim pismima povremeno vraća na ovu temu svoga lošeg poznavanja hrvatskog i tečnog izražavanja na svom materinskom jeziku. Dvije godine nakon prethodnog pisma opet Šagi-Buniću piše: „Ne znam da li sam se hrvatski izrazio, moj jezik je postao posve makaronski. *Mea culpa!*“¹² Čestitajući Šagi-Buniću na napisanom i obranjenom doktoratu, u jednom pismu čudi se što doktorat nije pisao latinskim jezikom. U tom pogledu mu piše: „... ja sam mislio da si napisao latinski; a Ti eto pišeš da je na hrvatskom jeziku. To je žmehko [=teško]. Mislim da je praktično nemoguće tamo publicirati takvu stvar. A ovdje publicirati hrvatski je nemoguće, a ni publicirati ne bi imalo smisla. Bilo bi dakle potrebno da stvar bude prevedena. Da se radi o latinskom ili talijanskom prijevodu, to bi bilo

11 Pismo dr. fra Hadrijana BORAKA fra Tomislavu Šagi-Buniću, Rim, 21. prosinca 1948., 2. U: OATJŠB, kutija 32, mapa Pisma Hadrijana BORAKA T. J. Šagi-Buniću I, 1947.–1958. Napomena: u ovom trenutku Šagi-Bunić je na završetku svog teološkog studija u Zagrebu.

12 Pismo dr. fra Hadrijana BORAKA fra Tomislavu Šagi-Buniću, Rim, 12. veljače 1952., 1. U: OATJŠB, kutija 32, mapa Pisma Hadrijana Boraka T. J. Šagi-Buniću I, 1947.–1958.

lakše - a i njemački; ali na francuski jezik, tko će je prevoditi (600 str.! Bože moj!!!)¹³ Kad je Šagi-Bunić od Boraka tražio neke njegove svećeničke konferencije koje je imao u Rimu, a koje mu još nije bio poslao jer nije bio prepisao ispričava mu se s napomenom da dok ih bude čitao da treba „imati pred očima ambijent u kojem su držane – i moj izvanredno nesavršeni hrvatski jezik.“¹⁴ A Šagi-Bunić mu odgovara neka mu ih samo pošalje jer su „jezične finese njegova briga.“¹⁵ Boraveći već 20 godina u inozemstvu, istražujući i predavajući na talijanskom i latinskom jeziku, Borak u jednom pismu Šagi-Buniću piše: „... jer poznaš moju mizeriju u hrvatskom jeziku. Ja sâm vrlo sumnjam o mojoj sintaksi.“¹⁶ Iz ovih nekoliko pismenih Borakovih primjera koje pronalazimo u njegovim pismima koje je uputio Šagi-Buniću iz inozemstva vidimo kako je njegovo poznavanje hrvatskog, materinskog jezika iz godine u godinu sve više slabilo jer je neprestano bio uronjen u kulturu i jezik talijanskog naroda, a onda i latinskog jezika kao još uvijek službenog jezika katoličke Crkve prije reformi sveukupnog crkvenog života i crkvenih struktura koje su nastupile nakon završetka II. vatikanskog koncila.

3. Borite se da se objavi na hrvatskom jeziku

Da je Šagi-Bunić prihvatio sugestiju Boraka da napusti Zagreb i domovinu te da svoj znanstveno-istraživački rad trajno nastavi negdje u inozemstvu, prije svega u Rimu, tko zna kakva bi mogla nastati i u njega neka „deformacija“ ili jedna značajna zakržljaloš u poznavanju materinskog jezika nakon višedecetljetnog boravka, pisanja i razmišljanja na stranom jeziku kao što vidimo u Borakovu slučaju. Ali Šagi-Bunić je ostao u svojoj domovini te u svom daljnjem književnom i stvaralačkom radu razvija, čuva, brani, njeguje, promovira hrvatski jezik ne samo u tadašnjoj socijalističkoj Hrvatskoj od ugroze drugih slavenskih jezika nego i u svjetskoj areni daleko većih i utjecajnijih narodnih

13 Pismo dr. fra Hadrijana BORAKA dr. fra Tomislavu Šagi-Buniću, Rim, 2. listopada 1951., 2. U: OATJŠB, kutija 32, mapa Pisma Hadrijana BORAKA T. J. Šagi-Buniću I, 1947.–1958.

14 Pismo dr. fra Hadrijana BORAKA dr. fra Tomislavu Šagi-Buniću, Rim, 19. prosinca 1958. U: OATJŠB, kutija 32, mapa Pisma Hadrijana Boraka T. J. Šagi-Buniću I, 1947.–1958. Napomena: 1 list pisma.

15 Pismo dr. fra Tomislava J. ŠAGI-BUNIĆA dr. fra Hadrijanu Boraku, Zagreb, 27. prosinca 1958., 1. U: OATJŠB, kutija 32, mapa Pisma Hadrijana Boraka T. J. Šagi-Buniću I, 1947.–1958.

16 Pismo dr. fra Hadrijana BORAKA dr. fra Tomislavu Šagi-Buniću, Rim, Tjelovo, 1959. U: OATJŠB, kutija 32, mapa Pisma Hadrijana Boraka T. J. Šagi-Buniću I, 1947.–1958. Napomena: 1 list pisma.

jezika. Borak na jednom mjestu i u jednom pismu od 25. lipnja 1958. godine kaže da se Šagi-Buniću upravo divi kako elegantno vlada hrvatskim jezikom, a u pismu pak 22. lipnja 1959. mu daje kompliment i kaže da je majstor u latinskom jeziku. Kad je Šagi-Bunić 1960. godine namjeravao izdati neku knjižicu iz ekleziologije, iz teme nauka o Crkvi (naslova nigdje ne spominje), piše Boraku o svojim namjerama i željama da bi želio da ta knjižica ili „studijica“, kako je on u pismu Boraku naziva, u Rimu bude tiskana na hrvatskom jeziku, a da sažetak eventualno bude na latinskom ili nekom drugom govornom suvremenom jeziku. U tom smislu želi animirati Boraka da se za to izbori u Rimu preko svojih veza. Iz tog pisma vidimo na vrlo sažet i jezgrovit način na jednom mjestu izraženu svu njegovu ljubav i važnost koju pridaje svom materinskom hrvatskom jeziku, njegov odnos prema latinskom jeziku i njegov odnos prema suvremenim, većim jezicima današnjice. Zbog važnosti svih detalja toga pisma veći njegov dio prenosimo u cijelosti, a koji se odnosi na ono što smo upravo rekli. Dakle, Šagi-Bunić piše Boraku ovako: „Što se tiče jezika, kojim bi se studija objavila, ja lično bih bio najveseliji i najoduševljeniji, kad bi to bio hrvatski jezik (i nemojte pasti na leđa!), pa makar to bilo petitom ili još sitnijim slovima! Latinski *summariium* bi dosta upozorio na važnost problematike i u bitnim crtama na rješenja, citati iz vrela su ionako latinski, a danas već vrlo mnogo ljudi i među teozozima znadu ruski (a ako ne znadu mnogima ne bi škodilo!) ili koji drugi slavenski jezik, pa bi uz nešto napora mogli svladati hrvatski, koliko bi im trebalo na odnosnom mjestu moje studije, jednako kao što ja moram svladati portugalski na temelju talijanskog, francuskog, ili latinskog ili nizozemski (a *Laurentianum*¹⁷ se izjavio spremnim da na tim jezicima objavljuje studije, pa ako na tim jezicima može objaviti ravnopravno, neka na hrvatskom objavi petitom!). Više razloga za to, a ima ih vrlo važnih, rekao bih Vam, kad bismo se našli zajedno! Ovako *per litteram mortuam non est possibile*. ----- Ako ne možete nikako izboriti da bude na hrvatskom (siromašnom kolonijalnom ???!??? jeziku), onda bih ja jako želio da bude na talijanskom jeziku. Razlozi su ovi: što bi meni bilo vjerojatno najlakše aproksimativno (makar uz mnogo

17 Napomena: *Laurentianum* koji ovdje spominje Šagi-Bunić naziv je za znanstveni časopis koji je izlazio do pet puta godišnje; također, izlazi i danas. Donosio je znanstvene i stručne priloge uglavnom iz područja teologije, crkvene povijesti, prikaze i recenzije knjiga. Administracija i ured ostali su mu do danas u Rimu, u Međunarodnom kapucinskom kolegiju sv. Lovre Brindiškog u kojem je stanovao i živio dr. Hadrijan Borak. Šagi-Bunić je preko *Laurentianuma* izdao svoje dvije studije iz patrističke, kalcedonske kristologije, 1964. i 1969. godine, na latinskom jeziku na koje smo u ovom radu upozorili.

hm hm!) prevesti na talijanski, a na tom jeziku biste mi vjerojatno Vi, p. Arcangelo ili koji drugi u Rimu, najlakše mogli popraviti. Ovakvu povijesnodogmatSKU studiju pisati na latinskom jeziku danas je vrlo teško, pogotovo meni ovdje jer nemam nijednog zgodnog rječnika (dok imam izvrstan hrvatskotalijanski [hrvatsko-talijanski] rječnik!), a danas se slične rasprave vrlo malo pišu na latinskom jeziku, a kraj toga čini se vrlo malo i čitaju itd. Ja sam doduše velik dio te moje studije već prvotno napisao na latinskom jeziku, ali to nipošto nije jezik, kojim bih ja bio ikako zadovoljan, a povijesni dio bih dosta teško na latinski prebacio, radi stila. Makar neprestano čitam na latinskom, više volim moderne jezike nego latinski! A svakako bih želio i molio, da – ako studija izađe na stranom jeziku: negdje bude notirano, da je izvorno napisana na hrvatskom jeziku! (Makar najmanjim malim slovima u dnu stranice!). Ako bi izašla na stranom jeziku, onda bih ja već označio, što bi u tekstu bilo petitom, nešto radi lakšeg snalaženja a nešto radi važnosti (tako bi petitom bila cijela oba poglavlja o Parmenijanu i o Optatu, jer tu nema ništa nova, to je samo radi kompletnosti!). Toplo Vas molim, budite prijateljski i bratski strpljivi sa mnom! --- Znete, kako je, imam nažalost previše posla: *primum vivere!* Neizrecivo mi je teško, što sam jednom napisao, iznova pisati na stranom jeziku (a da na svome uopće ne pišem?!?!?). Dostavljam u čisto studiju o formuli ‘homousios hemin’ u grčkoj kristološkoj spekulaciji od Apolinara do Kalcedona, a ima svakakvog posla na pretek. Izborite da se na hrvatskom odštampa, pa makar najsitnijim slovima, i makar u malim nastavcima, da ne bode previše oči velikim narodima, ali – bar iz milosrđa prema malim Balkancima! Nekad negdje treba početi: netko počne utopijski, ali konačno nešto postigne. A jezično područje nizozemske nije možda veće od jezičnog područja hrvatskog, jest doduše područje čitalaca revije, ali ljudi, pa žrtvuju nešto u ime velikodušnosti i širokogrudnosti velikih!!!¹⁸ Iz ovog podužeg odlomka uočavamo koliko je Šagi-Buniću bilo važno to da se na svaki način sazna i bude notiran izvorni jezik studije koju je napisao te više puta Boraku to ponavlja. Smatramo da tu više nije potreban nikakav komentar nego ćemo nastaviti s još nekim mjestima u drugim njegovim pismima upućenim Boraku gdje pronalazimo gotovo iste pa i još neke radikalnije misli kad je u pitanju odnos, primjerice, nekih Hrvata njegovih suvremenika prema svom materinskom jeziku.

18 Pismo dr. fra Tomislava ŠAGI-BUNIĆA dr. fra Hadrijanu Boraku, Zagreb, 19. listopada 1960., 1-2. U: OATJŠB, kutija 32, mapa Pisma T. J. Šagi-Bunića Hadrijanu Boraku, 1958.–1966. + S.D.

4. Meni je ovog hrvatskog „kolonijalizma“ već dosta

Višestoljetna borba hrvatskog naroda za slobodu i samostalnost, njegova podjarmljenost od većih okolnih naroda i udruživanje s njima u razne političke saveze tijekom povijesti, ostavilo je kod nekih Hrvata jačeg negativnog traga na njihovu narodnu svijest i narodni identitet. Tijekom nekih političkih saveza u povijesti, pa i iz nedavne prošlosti, koji nisu išli u prilog razvoju hrvatske kulture i jezika, nego naprotiv, u njihovo zatiranje i razne zabrane, događalo se ponegdje i odnarođivanje pokojeg Hrvata od vlastite kulture i jezika, sve do njihova ignoriranja, pa i posramljenosti zbog pripadnosti vlastitoj kulturi, jeziku i narodu priklanjanjući se tako kulturi i jeziku jačeg i većeg naroda radeći tako u službi stranih interesa. Nije to samo daleka prošlost, kako bi se možda moglo pomisliti, i to vrijeme u kojem je živio gore spomenuti zadarski pjesnik Petar Zoranić iz 16. stoljeća, kojeg je Šagi-Bunić spomenuo u svom maturalnom eseju iz hrvatskog jezika 1943. godine citirajući jedan njegov stih na tu temu, nego iz Šagi-Bunićeva pisma upućena Boraku, saznajemo da je sredinom 60-tih godina 20. stoljeća on takav fenomen ponovno primijetio i da je prisutan u nekih njegovih sunarodnjaka i suvremenika. Gotovo da možemo između redaka u pismu čitati njegov razočaravajući ton nad tom činjenicom. Kad se 1961. godine bavio mišlju da bi i druge dijelove svoje doktorske disertacije koju je obranio deset godina prije, 1951., bio konačno i javno publicirao u cijelosti, osim onog jednog koji je kao uvjet za doktorsku promociju već objavio 1951. godine na hrvatskom jeziku pod naslovom *Dogmatsko-historijski položaj Proklove kristologije*, on Boraka upozorava upravo na taj objavljeni dio njegova doktorskog rada. I s njim u vezi kaže da bi na taj dio objavljenog rada koji je objavljen tada ciklostilskom tehnikom trebalo upozoriti u noti u drugim člancima koji se bave tom tematikom. I dalje nastavlja pišući: „... i ne reći da nije važno jer je na hrvatskom jeziku, nego baš zato, jer je za nas Hrvate vrlo važno, da se bar znade da postoji nekakav hrvatski jezik (i to ne s prevedenim naslovom, već originalnim, a u zagradi prijevod ako baš hoćete!). Meni je ovog hrvatskog našeg ‘kolonijalizma’ već dosta: ne mogu oprostiti nekim našima što se stide sebe i svog jezika. Amen!“¹⁹ Teško je sada odgonetnuti na koga ovdje konkretno Šagi-Bunić misli imenom i prezimenom. Tko su to za njega na ovom mjestu „neki naši“? Na koga je konkretno mislio? Je li to bila samo općenita

19 Pismo dr. fra Tomislava ŠAGI-BUNIĆA dr. fra Hadrijanu Boraku, Zagreb, 6. prosinca 1961., 3. U: OATJŠB, kutija 32, mapa Pisma T. J. Šagi-Bunića Hadrijanu Boraku, 1958.–1966. + S.D.

konstatacija koja ide dalje u prošlost, ili je to pak i njegova sadašnjost? Na ova pitanja nemamo precizna odgovora, ali smatrat ćemo da je dijelom pomiješano i jedno i drugo, da je pritom mislio i na hrvatsku prošlost, ali i na stanje u sadašnjosti koje kao da se ponavlja pogotovo što je hrvatski narod u tom trenutku bio sastavni dio višejezične zajednice naroda i narodnosti kad se govorilo i pisalo „srpskohrvatski ili hrvatskosrpski“. Kad su hrvatski jezik, makar zakonski smatran ravnopravnim jezikom, u Jugoslaviji srpski nacionalisti i hegemonisti sustavno potiskivali iz javnog govora i uporabe, kad je u javnom medijskom prostoru i državnoj administraciji bio nametan srpski jezik kao standardni i u Hrvatskoj nauštrb hrvatskog jezika. Da bi se stalno na kraj takvoj jezičnoj agresiji srpskog jezika u Hrvatskoj hrvatski jezikoslovci pružaju otpor i izdaju 1967. godine *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*.²⁰

5. Liturgijska obnova i prevoditeljska aktivnost

5.1. Liturgija uskrzne noći

Napuštamo svijet Šagi-Bunićeve i Borakove korespondencije iz koje smo iznijeli nekoliko zanimljivih detalja i jednog i drugog u kojima se vidi, među ostalim, njihova razmišljanja o hrvatskom jeziku. Našu daljnju pažnju usmjerit ćemo na događanja u kojima je Šagi-Bunić imao aktivnu ulogu u liturgijskoj obnovi unutar katoličke Crkve svoga naroda koju je još i prije II. vatikanskog koncila bio pokrenuo papa Pio XII. To se osobito tiče početka obnovljene liturgije Velikog ili Svetog tjedna te Uskrsnog bdijenja, a Koncil ju je s narednim papama samo dalje nastavio u svim njezinim aspektima. Na tom tragu tadašnji je zagrebački nadbiskup, Franjo Šeper, kleru zagrebačke nadbiskupije uputio Okružnicu o provedbi uskrsnog bdijenja u Zagrebačkoj nadbiskupiji.²¹ Slijedeći liturgijski poticaj koji je dao u tom smjeru papa Pio XII, te sada i nadbiskup Šeper, Šagi-Bunić je već 1957. godine priredio jednu priručnu liturgijsku knjižicu²² koja je zapravo vjernicima služila kao liturgijski vodič s bogatim Šagi-Bunićevim tumačenjima liturgijskog teksta preko kojeg su pratili obnovljeni obred Uskrsnog bdijenja. Knjiži-

20 Usp. MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije – Hrvatski pregled*, Zagreb, Naklada „P.I.P. Pavičić“, 1998., 354-355.

21 Usp. Okružnica – Upute za provedbu Uskrsnog bdijenja nadbiskupa-koadjutora dr. Franje ŠEPERA, Zagreb, 15. ožujka 1955., broj: 1846-1955. U: OATJŠB, kutija 261, mapa 1.

22 Usp. Tomislav ŠAGI, kapucin. *Liturgija uskrzne noći*, Rijeka, 1960. Napomena: knjižica je izdana dozvolom Kapucinskog provincijalata u Zagrebu br. 364 / 57. od 19. rujna 1957. te dozvolom Nadbiskupskog duhovnog stola u Zagrebu br. 4276 – 1957. od 20. rujna 1957.

ca je bila namijenjena za sjeverne hrvatske krajeve gdje su se obredi obavljali na latinskom jeziku. Na početku u popratnoj riječi, među ostalim, Šagi-Bunić kaže da su „prijevodi liturgijskih tekstova preuzeti iz službenih, poluslužbenih, odnosno već odobrenih liturgijskih knjiga na hrvatskom jeziku... Jedino tekst Uskrsne pohvalne pjesme (*Exultet*), Blagoslov krsne vode i Čina mise, kao i neke misne molitve, prevedene su ovdje iznova.“²³ Dakle, ovo zadnje nabrojeno Šagi-Bunić preveo je sâm s latinskog na hrvatski jezik jer nije bio zadovoljan s dotadašnjim prijevodima nekih od tih dijelova. To saznajemo iz jednog njegovog pisma koje je uputio splitsko-makarskom biskupu mons. dr. Frani Franiću u kojem tematizira postojeće prijevode te piše: „... smatrao sam, da ne bi bilo opravdano preuzeti neke nedostatke Vlašićeva²⁴ prijevoda te vrlo problematičan prijevod molitve *Communicantes*, kako ga ima dr. Kniewald, a koji nema oslonca u izvorima niti dovoljno u literaturi. Zbog toga sam onda odlučio da sâm priredim prijevode tih tekstova. Koliko sam u tom uspio, sudit će eventualna kritika. ... premda ostaje sigurno da Vlašićev prijevod *Exulteta* ima jednu veliku omašku i netočnost, kada ‘*incensi huius sacrificium vespertinum*’ prevodi s ‘večernju žrtvu ovog tamjana’, i to nakon ozbiljnih radova velikih liturgičara, koji su dokazali da se tu ne radi o tamjanu, nego o gorućoj (zapaljenoj svijeći).“²⁵ Na kraju pisma saznajemo i još pokoji detalj zašto se Šagi-Bunić upuštao u nove prijevode dotičnih tekstova. Mons. Franiću piše da je bio vođen namjerom i „željom da dade što točniji, tj. vjerniji, sa suvremenim hrvatskim književnim jezikom uskladjeni i stilski dotjeraniji prijevod, koji bi mogao doći u obzir kao jedno mišljenje u izradjivanju solidnog kritičkog prijevoda tih važnih liturgijskih tekstova, koji bi se onda mogao smatrati definitivnim, ukoliko bi kada – što ja inače od srca i žarko želim – došlo do toga da bi Sveta Stolica dozvolila, da i mi u sjevernim krajevima vršimo svete obrede uskrsne vigilije na hrvatskom jeziku. Premda ja veoma cijenim sav rad mp. o. Vlašića, ipak sadašnji njegov prijevod uskrsne vigilije iz više razloga ne mogu smatrati tako definitivnim, da bi bilo opravdano da ga cijeli hrvatski narod mora prihvatiti.“²⁶

23 Tomislav ŠAGI, kapucin, *Liturgija uskrsne noći*, VI.

24 Radi se o franjevcu Petru Vlašiću članu provincije sv. Jeronima sa sjedištem u Zadru, rođen je u Veljoj Luci na otoku Korčuli 1883. a umro u Dubrovniku 1969. godine.

25 Pismo o. dr. Tomislava ŠAGI-BUNIĆA splitsko-makarskom biskupu mons. dr. Frani Franiću, Zagreb, 8. XI. 1957. U: OATJŠB, kutija 262, mapa 4. Napomena: 1 list, strojopis. Pismo je naslovljeno samo *Preuzvišeni Gospodine*, ali iz konteksta dotičnog pisma, kao i drugih pisama gdje se ista tematika dodiruje, razumijevamo da je riječ upravo o mons. dr. Frani Franiću.

26 *Isto*.

Tadašnjem zagrebačkom nadbiskupu, koadjutoru Franji Šeperu, Šagi-Bunićeva knjižica *Liturgija uskrсне noći* jako se svidjela, a za Šagi-Bunićev prijevod *Exulteta* koji je uglazbio kapucinski redovnik o. Marija Zvonko Pšag kaže: „Mnogopoštovani, Primio sam ‘Exultet’. Hvala na pažnji. Odmah sam pregledao, pogotovo ‘kritična’ mjesta ... Čestitam. Oduševljen sam. Pokušao sam i pjevati. Ide čisto fino. Bilo bi lijepo da se prihvati. Odgovara onom što je u uvodu obećano.“²⁷ Mostarsko-duvanjski biskup i apostolsko trebinjski administrator mons. dr. Petar Čule također hvali Šagi-Bunićev prijevod *Exulteta* ovim riječima: „Hvala Vam na uglazbljenom prijevodu EXULTET-a što ste mi ga poslali uz pismo od 27. X. 1959. Ja sam usvojio Vaš prijevod i dostavit ću ga ovih dana preuzv. Franiću u Split da on s ostalim primorskim biskupima konačno odredi koji će tekst dostaviti Sv. Stolici s molbom na odobrenje u liturgijskim funkcijama Velikog tjedna odnosno Velike subote.“²⁸ Prisjećajući se tih dana i godina zajedničke suradnje na liturgijskoj obnovi Uskrsnog bdijenja i Velikog tjedna, tadašnji župnik župe sv. Mihaela u zagrebačkoj Dubravi o. Marija Zvonko Pšag, koji je uglazbio tekst *Exulteta*, a koji je Šagi-Bunić preveo s latinskog jezika u svom svjedočanstvu o tim vremenima, među ostalim, kaže za svog kolegu s kojim je u to vrijeme zajedno i živio u kapucinskom samostanu sv. Mihaela: „... s njim sam bio povezan u liturgijskim stvarima. ... on je tu bio super napredan, još prije II. vatikanskog koncila. Preveo je liturgijske tekstove za Veliki tjedan. To je bilo vrijeme velikih preokreta. Bdijenje u uskrсноj noći smo prvi uveli u Zagrebu, i bili smo jedinstveni u tome.“²⁹ Jednom je prigodom i splitsko-makarski biskup mons. Frane Franić dok se liječio u Zagrebu prisustvovao na uskrсном bdijenju kod zagrebačkih kapucina u Dubravi 1960. godine te ostao jako zadovoljan. Samostanski kroničar to bilježi ovim riječima: „Po njegovim (Franićevim) izjavama bio je vrlo dirnut sudjelovanjem naroda, pažnjom, etc. i uopće čitavim vršenjem svetih obreda uskrсне noćne liturgije.“³⁰

27 Kratka poruka na poledini vizit-karte zagrebačkog nadbiskupa koadjutora mons. dr. Franje ŠEPERA, o. dr. Tomislavu Šagiju, Zagreb, 30. 10. 1959. U: OATJŠB, kutija 262, mapa 4.

28 Pismo mostarsko-duvanjskog biskupa i apostolsko trebinjskog administratora mons. dr. Petra ČULE o. prof. Tomislavu Šagiju, Mostar, 30. studenoga 1959. U: OATJŠB, kutija 262, mapa 4. Napomena: 1 list pisma.

29 Fra Zvonko Marija PŠAG o dr. fra Tomislavu Janku Šagi-Buniću, Osijek, 11. siječnja 2008., 3. U: OATJŠB, Kutija 23, mapa 1. Napomena: radi se o autoriziranom Pšagovu svjedočanstvu o Šagi-Buniću.

30 Statistički liturgijski podatci s bogoslužja u župnoj kapucinskoj crkvi sv. Mihaela u zagrebačkoj Dubravi tijekom Velikog Tjedna 1960. godine. U: OATJŠB, kutija 242, mapa 5. Napomena: 1 list manjeg formata, izrezan dio lista.

Navest ćemo, međutim ovdje i jedan kritički glas i ocjenu Šagi-Bunićeve knjižice *Liturgija uskrсне noći* koja dolazi iz pera don Ivana Mikića, svećenika splitsko-makarske biskupije. On je na molbu i želju svoga biskupa mons. dr. Frane Franića dobio zadatak da prouči Šagi-Bunićevu knjižicu te da kao kompetentna osoba dade o njoj svoje mišljenje. Don Mikić je to i učinio te se za neke dijelove Šagi-Bunićeve knjižice izrazio i kritički. U konačnom odgovoru i svom mišljenju koje pismeno dostavlja biskupu Franiću don Mikić piše: „Ako bi se imala knjiga (misli na knjižicu *Liturgija uskrсне noći*, naša opaska) dati u ruke vjernicima, budući da se prijevod tekstova u njoj (str. 1), osim nekih molitava koje su jednake kao u dubrovačkom izdanju, to bi samo stvaralo zbrku i prouzrokovalo zlovolju vjernika, kako se je dogodilo ove godine u Pučišću na Braču gdje su mnogi imali stari Vlašićev prijevod. A ni prijevod po mom mišljenju nije bez nedostataka.“³¹ Šagi-Bunić je već nakon par dana nakon saznanja za don Mikićevo kritičko mišljenje o njegovoj knjižici napisao njemu pismo u kojem se ne slaže s njegovim opaskama smatrajući ih „neopravdanima i nepravednima.“³² Šagi-Bunić naširoko razlaže i obrazlaže cilj i svrhu svoje knjižice kao i nedorečenosti Vlašićeva prijevoda prema kojem ima stanovite rezerve, a od Vlašićeva prijevoda se pred njim osobno i otvoreno ogradio jednom zgodom i sâm don Mikić kako saznajemo iz istog Šagi-Bunićeva pisma don Mikiću.³³ Na kraju svega biskup Franić Šagi-Buniću upućuje jedno pismo u kojem mu zahvaljuje za božićnu čestitku koju mu je poslao te se u istom pismu osvrće na prepisku između njega i don Mikića. Na tu temu biskup Franić piše: „... P.S. Msgr. Mikić nije Vam čovjek od borbe, nego više miran, povučen i koji se ne dira u tuđe stvari. ... Ono Vam je napisao na moje traženje. ... Ja sam Vam poslao, da se možete eventualno privatno okoristiti, pa makar prigovori i ne bili opravdani jer se temelje na zastarjeloj literaturi. Žao mi je da sam Vas uznemirio.“³⁴ Kao pojašnjenje ovdje navedimo to što se može i pročitati i u

31 Pismo don Ivana Mikića biskupu splitskom i makarskom mons. dr. Frani Franiću, Split, 30. XI. 1957. U: OATJŠB, kutija 29, mapa 1-13, A-M. Napomena: 8 listova manjeg formata, rukopisno.

32 Pismo o. fr. Tomislava ŠAGIA, OFMCap., msgr. Ivanu Mikiću, Zagreb, 5. XII. 1957. U: OATJŠB, kutija 262, mapa 4, str. 1. Napomena: 4 lista, strojopis.

33 Usp. Pismo o. fr. Tomislava ŠAGIA, OFMCap., msgr. Ivanu Mikiću, Zagreb, 5. XII. 1957. U: OATJŠB, kutija 262, mapa 4, str. 1. Napomena: 4 lista, strojopis.

34 Božićna čestitka biskupa apostolskog administratora splitskog i makarskog mons. dr. Frane FRANIĆA provincijalu Ilirske kapucinske provincije o. dr. Tomislavu Šagiju, OMF-Cap., Split, 23. XII. 1957. U: OATJŠB, kutija 43, mapa 1-12; ?, A-K. Napomena: 2 lista manjeg formata, rukopisno.

jednom podužem pojašnjavajućem pismu Šagi-Bunića biskupu Franiću da knjižica *Liturgija uskrsne noći* i nije bila zamišljena da bude distribuirana u južnim dijelovima Hrvatske jer se tamo liturgija obavljala na staroslavenskom jeziku, a na sjeveru Hrvatske na latinskom. On je želio čuti samo mišljenje o svojoj knjižici kompetentnih osoba iz južnog dijela Hrvatske te da bi eventualno nešto slično prilagođeno s vremenom priredio i za taj kraj. Ali do takvog pothvata kasnije nije došlo jer je s II. vatikanskim koncilom liturgijska obnova poprimila novi zamah s novim poticajima.

5.2. U latinskom se ne može ostati

Ako smo sa Šagi-Bunićevom liturgijskom knjižicom *Liturgija uskrsne noći* ostali na lokalnoj razini, na razini župe i nadbiskupije, s početkom II. vatikanskog koncila u jesen 1962. godine njegovim odvijanjem i zaključcima, a osobito liturgijskom konstitucijom *Sacrosanctum concilium* dan je novi, nezaustavljiv i nepovratan zamah liturgijskoj, i svakoj drugoj, obnovi Crkve osobito euharistijskog otajstva kao izvora i vrela svega života Crkve. S Koncilom je nastao zaokret i promjena u jeziku liturgije koji više neće biti mrtvi latinski jezik, većini vjernika i klera već i nepoznat, nego će se liturgija odvijati na živom narodnom jeziku svakog pojedinog naroda, ali je sada trebalo te liturgijske latinske tekstove prevesti na narodni živi jezik. O uvođenju narodnog jezika u liturgiju dakako da se govorilo i razmišljalo i prije početka Koncila. Takva razmišljanja vidimo i u Šagi-Bunićevim rukopisnim zapisima koje pronalazimo u njegovu jednom rokovniku gdje čitamo upravo zapise na temu uloge latinskog jezika te potrebe za narodnim jezikom u liturgiji. Problem nacionalnog jezika u liturgiji za njega je bio izvanredno osjetljiv i dugotrajan. Konstatira kako rimska Crkva stoljećima ljubomorno čuva latinski jezik. Navodi pozitivne i negativne posljedice uporabe latinskog jezika u liturgiji. Prema njemu pozitivne i negativne posljedice bi bile sljedeće: „afirmirano jedinstvo na vanjski način... osiguranje (veće) naobrazbe klera, omogućenje razvoja kulture i civilizacije... Negativne posljedice: sve veća klerikalizacija Crkve, to jest udaljšavanje lajika iz crkve i od oltara; dosljedno sve manje žive vjerske svijesti – jačanje manifestativnog i juridičkog u crkvi na način preživljenog; stvaranje slojevitosti, nešto samo za kler – nešto za puk – malo; stvaranje minimalizma...“³⁵ U svojim

35 Misli dr. o. Tomislava Janka ŠAGI-BUNIĆA koje je zabilježio u svom Rokovniku. U: OATJŠB, kutija 6, mapa 1, Rokovnik 1., 1959. (januar 1). Napomena: Bez obzira na to što vidimo da je na Rokovniku 1959. godina, to ne mora značiti da je upravo te godine

zapisima bilježi kako je slavenski svijet, kako su slavenski narodi udaljeni od latinskog jezika i da se on ne bi složio da sva liturgija bude na narodnom jeziku nego samo da srž svete mise ostane nepreveden jer je jedinstvo crkve za njega silna stvar. U tom smislu kaže: „Kod latinskog se ne može ostati – mi ćemo morati svi onda inzistirati i boriti se za staroslavenski. ... Zato ja lično ne plediram za staroslavenski – ili u interesu duša ćemo svi morati biti za stsl. (=staroslavenski) ako ne bude drukčije. ....“³⁶ Ovi redci koje smo netom naveli pisani su prije negoli je proglašena gore navedena koncilaska konstitucija o liturgiji i koncilski poticaj za uvođenje narodnog jezika u liturgiju. S obzirom na uvođenje narodnog, u našem slučaju hrvatskog jezika u liturgiju, Šagi-Bunić će s ekipom brojnih suradnika odigrati značajnu ulogu u službenom prevođenju liturgijskih tekstova s latinskog jezika na hrvatski. I to je povijesni proces, povijesni obrat u kojem je svoju ulogu kao prevoditelj liturgijskih tekstova i Kanona svete mise Šagi-Bunić dao liturgijskoj obnovi Katoličke Crkve u Hrvatskoj. Već prvih godina poslije završetku II. vatikanskog koncila, nakon 1965. godine, Šagi-Bunić će aktivno biti uključen u službene prijevode nekih od najvažnijih liturgijskih tekstova s latinskog jezika na hrvatski kao što je Kanon svete mise. Tadašnji predsjednik biskupskih konferencija Jugoslavije, zagrebački nadbiskup i kardinal, Franjo Šeper, u jednom dopisu obavještava Šagi-Bunića, svog nekadašnjeg privatnog teologa na Koncilu „da je na plenarnom zasjedanju Bisk. konferencije u lipnju o. g. zaključeno da se Vama povjeri da uz suradnju drugih stručnjaka priredite novi prijevod Kanona Mise za liturgijsku upotrebu koji bi se ponudio u Rim na odobrenje i potvrdu. Prijevod bi trebalo dovršiti do početka rujna o. g. Ekipu suradnika za ovaj prijevod izaberite si sami. Svakako treba konsultirati i stručnjaka za crkvenu glazbu zbog dijelova za koje je dopušteno da se mogu pjevati.“³⁷ Šeper je sad već dobro poznao Šagi-Bunića kao teologa, poznaje

---

Šagi-Bunić zabilježio i rečene misli. One svakako jesu blizu toj godini, svako koncilске godine (1962.–1965.) i one neposredno nakon Koncila, ali se nužno ne mora to podudarati kako vidimo i iz drugih njegovih Rokovnika gdje npr. u Rokovniku iz 1967. govori o nekim događajima koji su se dogodili vezani za, recimo, beatifikaciju ili kanonizaciju o. Leopolda Bogdana Mandića što je puno kasnije negoli nam to sugerira godina 1967. Zaključujemo stoga da je ponekad i koji put naknadno upisivao događaje u svoj Rokovnik koji nije htio ostaviti neiskorištenim čisto iz praktičnih, a i ekonomskih razloga zato što su mu poznata i poslijeratna vremena kad je bilo nestašice papira.

36 Misli dr. o. Tomislava Janka ŠAGI-BUNIĆA koje je zabilježio u svom Rokovniku. U: OATJŠB, kutija 6, mapa 1, Rokovnik 1., 1959. (januar 5).

37 Dopis predsjednika Biskupskih konferencija dr. Franje ŠEPERA o. dr. Tomislavu Šagi-Buniću, OFMCap., Zagreb, 15. VII. 1967., br. 130 IBK. U: OATJŠB, kutija 261, mapa 1. Napomena: 1 list, strojopis.

njegov veliki interes i ljubav prema liturgiji, njegovo poznavanje ranokršćanske patrističke povijesti u kojoj su se dotični liturgijski tekstovi rađali i nastajali, te njegove kompetencije kao prevoditelja s latinskog jezika već od prije kako smo gore pokazali kad je bila riječ o njegovim prethodnim prijevodima liturgijskih tekstova i prije Koncila na primjeru Liturgije uskrсне noći i *Exulteta*. Ovime je Šagi-Bunić dobio veliko priznanje za svoj dosadašnji rad, ali i veliku odgovornost za prijevod teksta Rimskog kanona svete mise ili onoga što se nakon Koncila i danas zove Prvom euharistijskom molitvom. Šagi-Bunić je bio na čelu prevodilačke ekipe stručnjaka za liturgiju i hrvatskih jezik za prijevod Rimskog kanona koji predstavlja najuzvišeniji dio euharistijske molitve i euharistijskog slavlja. Nakon prevedenog teksta Rimskog kanona Šagi-Bunić šalje prevedeni tekst na uvid banjalučkom biskupu mons. Alfredu Pichleru koji je u to vrijeme bio predsjednik Vijeća Biskupskih konferencija Jugoslavije za liturgiju. Nakon prijevoda Šagi-Bunić je napisao i popratni tekst tumačenja koje je naslovio *Principi kojih smo se nastojali držati kod izrađivanja ovog prijevoda*.³⁸ Biskup Pichler nakon pregleda prijevoda Kanona piše Šagi-Buniću: „Poštovani i dragi oče: u prilogu Vam šaljem ‘banjalučku’ redakciju Vašeg prijevoda Rimskog kanona. Zovem to Vašim prijevodom, premda je u njemu koješta malko drukčije nego u Vašoj prvotnoj redakciji. Da nije bilo Vašeg temeljitog rada oko prijevoda, osobito Vašeg komentara nikad nama ne bi uspjelo načiniti to što smo načinili.“³⁹ Na koji je način Šagi-Bunić želio da se odvija prijevod Kanona i prijedlozi s raznih strana za što savršeniji prijevod otkriva nam u jednom pismu u kojem, među ostalim, piše i ovo: „Ja i moji najbliži suradnici u Zagrebu željeli bismo da se u ovoj stvari postupa maksimalno dijaloški ... da naš narod ne trpi i dalje duhovnu oskudicu.“⁴⁰ Osvrćući se na neke prijedloge prijevoda koje je dobio od biskupa Pichlera, a koje su neki dostavljali iz raznih krajeva hrvatskog govornog područja, Šagi-Bunić u pismu biskupu Pichleru nakon uvida u prijedloge piše: „Još smo daleko od pravog dijaloškog raspoloženja i duha. Težak je to kruh. Ali nemamo drugog puta, nego vježbati se i težiti k

38 Usp. ŠAGI-BUNIĆ, T. Principi kojih smo se nastojali držati u izrađivanju ovog prijevoda. U: OATJŠB, kutija 34, mapa 1967.–1969., D-Š. Napomena: 22 lista, strojopis. Misli na prijevod Kanona mise s latinskog na hrvatski jezik.

39 Pismo banjalučkog biskupa mons. Alfreda PICHLERA, predsjednika Nacionalne liturgijske komisije za hrvatsko jezično područje o. prof. Tomislavu Šagi-Buniću, Banja Luka, 23. svibnja 1968. U: OATJŠB, kutija 261, mapa 1. Napomena: 1 list pisma.

40 Pismo o. dr. Tomislava ŠAGI-BUNIĆA banjalučkom biskupu mons. Alfredu Pichleru, predsjedniku Nacionalne liturgijske komisije za hrvatsko jezično područje, Zagreb, 27. I. 1968. U: OATJŠB, kutija 261, mapa 1, str. 1. Napomena: 2 lista pisma.

tome da jednoć ipak i među nama ostvarimo dijalog uklonivši pokušaje da se protivnik likvidira jeftinom samouvjerenošću i grandilokvencijom. Mislim da ipak ne smijemo dozvoliti da naš narod trpi i dalje duhovnu oskudicu zbog naših nadmetanja, pa dalje mora u nedogled čekati Kanon na svome jeziku dok drugi narodi već crpu duhovnu korist iz ovog velikog koraka liturgijske obnove. .... ne može se o prijevodu odlučivati na temelju svojih želja, kao što neki daju dojam. ...“.⁴¹

Daljnja procedura oko izrade hrvatskog prijevoda Rimskog kanona sastojala se i u najširem mogućem konzultiranju stručnjaka i ponekih vjerskih zajednica čitava hrvatskog jezičnog područja. Do konačne redakcije teksta, što će potrajati još koju godinu, bilo je, kako vidimo u različitoj korespondenciji vezanim za tu temu, ponekih i trzavica, partikularističkih interesa, regionalnih bolećivosti u sklopu diskusija oko prijevoda pa, prema Šagi-Buniću, i izvjesnih neozbiljnosti nekih koji su za hrvatski prijevod predlagali različita rješenja za pojedine riječi. Najpoznatija među takvim diskusijama javna je rasprava o tome hoće li u hrvatski prijevod iz Rimskog kanona riječ *calix* biti prevedena s riječju „kalež“ ili „čaša“. Pobijedio je prijevod „kalež“, a Šagi-Bunić je predlagao i argumentirao da se *calix* treba prevesti s riječju „čaša“. Narednih godina on je, kad je konačna redakcija prijevoda bila već gotova, o tome i javno pisao.⁴² Daljnje zanimljive detalje o tome kako je tekao daljnji postupak do konačne redakcije Rimskog kanona i drugih liturgijskih tekstova u čemu Šagi-Bunić nije sudjelovao, ostavljamo stručnjacima iz liturgije. U ovom dijelu rada upoznali smo se u kratkim crtama i sa Šagi-Bunićevom aktivnom ulogom koju je imao nakon II. vatikanskog koncila na planu katoličke Crkve hrvatskog govornog područja oko prijevoda Rimskog kanona za što ga je angažirala Biskupska konferencija. U daljnjem izlaganju prikazat ćemo još i Šagi-Bunićevu brigu oko položaja hrvatskog jezika u javnim raspravama tadašnjeg komunističkog i socijalističkog društva Hrvatske koje su se vodile nakon spomenute *Deklaracije* o hrvatskom književnom jeziku iz 1967. i Hrvatskog proljeća 1970./1971. godine.

41 Radna verzija pisma o. dr. Tomislava ŠAGI-BUNIĆA banjalučkom biskupu mons. Alfredu Pichleru, predsjedniku Nacionalne liturgijske komisije za hrvatsko jezično područje, Zagreb, 18. I. 1968. U: OATJŠB, kutija 261, mapa 1. Napomena: 3 lista, strojopis. Po tekstu mjestimično ručno ispravke.

42 Usp. ŠAGI-BUNIĆ, TOMISLAV J., Rat zbog kaleža. U: KANA, br. 6/128, svibanj 1981., 6-9.

6. Kome smeta hrvatsko ime?

Razdoblje nakon završetka II. svjetskog rata, nakon svibnja 1945. godine, a osobito prvih dvadeset poratnih godina, predstavlja teške godine raznolikih međusobnih izazova, neprihvatanja, isključivanja, nepriznavanja i napetosti između komunističke ateističke i anti-teističke jednogumne vlasti i katoličke Crkve u novoformiranoj državnoj tvorevini zvanoj Jugoslavija u kojoj se Hrvatska opet našla i drugi put u svojoj povijesti 20. stoljeća. Odnosi između komunističke vlasti i katoličke Crkve, a i općenito prema svim vjerskim zajednicama, bio je veći dio vremena njihove vladavine antagonistički i neprijateljski. Diplomatski odnosi između Svete Stolice i Jugoslavije (od prosinca 1952. do kolovoza 1970.) bili su prekinuti. Jedan dio hrvatskog naroda iz II. svjetskog rata nosio je trajne posljedice i traume zbog propale i neuspjele države NDH te trajno nezadovoljstvo i nemirenje s novoformiranom državnom tvorevinom. K tome je zatim nadošao i novi udarac osobito za katolike neposrednog poratnog vremena kad je komunistička vlast na montiranom i nepravednom procesu osudila na višegodišnju zatvorsku robiju zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca, kad su hrvatski i drugi komunisti iz odmazde, većinu i bez kakva suđenja, počinili zločine protiv čovječnosti pobivši na tisuće poraženih i zarobljenih Hrvata, vojnika i civila, na Bleiburgu koji su bili dio naroda koji je pripadao propaloj NDH te mnogih koji su pobijeni ili umrli na raznim križnim putevima vraćajući se s Bleiburga.⁴³ Takva je ugrubo vladala društveno-politička klima u međusobnim opterećenim odnosima između katoličke Crkve i komunističke vlasti koji se sve do propasti komunističke ideologije (1989.) i diktature nikad nisu u potpunosti bili normalizirani, usprkos i Protokolu iz 1966. i uspostavi diplomatskih odnosa 1970. godine. Nove nevolje i izazovi za hrvatsko društvo i za komunističko vodstvo nadoći će s tzv. *pokretom* „Hrvatsko proljeće“ 1970./71.⁴⁴ koje je nasilno ugušeno nakon čega nastupa tzv. *hrvatska šutnja*. Upravo kad je otpočelo to razdoblje hrvatske šutnje i nakon što su uspostavljeni diplomatski odnosi između Jugoslavije i Svete Stolice, pronalazimo Šagi-Bunićeve aktivnosti i njegov javni glas, njegov javni govor koji govori u prilog svom materinskom, hrvatskom književnom jeziku, u prilog hrvatskom imenu.

43 Usp. JURČEVIĆ, Josip (2009.). Bleiburg – Jugoslovenski poratni zločini nad Hrvatima. Zagreb, Nakladnik „Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS“, 2005. RAVANČIĆ, Martina Grahek. Bleiburg i križni put 1945., Zagreb, Nakladnik „Hrvatski institut za povijest“, 2009.

44 Usp. MATKOVIĆ, Hrvoje. Povijest Jugoslavije – Hrvatski pregled, 364-367.

Za razliku od gore prikazanog njegova zauzimanja oko što boljeg prijevoda i uporabe hrvatskog jezika u liturgiji Crkve koji se koristi u bogoslužju, sada je angažiran i zauzet oko hrvatskog književnog jezika oko kojega su se također povremeno vodile rasprave u javnom medijskom prostoru. Režimski novinari državnih medija tadašnjeg društva i partijski dužnosnici pratili su Šagi-Bunićevo javno pisanje u crkvenim listovima i javne istupe te su se redovito i osvrtni na njega. Tako nam jedan novinar koji je izvještavao sa savjetovanja CK SKH⁴⁵ donosi dio misli Petra Šegvića o tome Šagi-Bunićevu pisanju. Tako saznajemo da je za Šegvića Šagi-Bunić „lider koncilske obnove crkve koji na žarištima nacionalizma razrađuje kakvu ulogu treba da zauzme crkva, a govori i o odumiranju države, o samoupravljanju, o odnosu prema hrvatskoj naciji, o hrvatskom jeziku. ...“.⁴⁶ Jedna od Šagi-Bunićevih tema je, dakle, bila i hrvatski jezik. U sklopu svojih priloga pod naslovom *Sadašnji trenutak dijaloga između komunista u Jugoslaviji*, a koje je pisao u nekoliko nastavaka u crkvenim novinama *Glas Koncila* koje izlaze u Zagrebu, u petom nastavku tematizira kakav je odnos Katoličke Crkve i hrvatskog jezika. Svoje razmišljanje otpočinje ovim riječima: „Područje nacionalne kulturne tradicije za koje je katolička vjernička zajednica u svakom narodu posebno zainteresirana, s kojim je ona kao konkretna vjerska zajednica unutar toga određenog naroda upravo egzistencijalno vezana, jest područje jezične kulture.“⁴⁷ Ulazeći dalje i dublje u njegov članak, pronalazimo kritički prikaz i osvrt na pisanje novinara Ivana Cvitkovića koji u sarajevskim novinama „Odjek“ br. 6 od 1972. na stranici 6. piše na temu „Katoličanstvo i nacija“ gdje se osvrće na ulogu Crkve u Hrvatskoj koju ima preko ureda za inozemnu pastvu prema radnicima „Gastarbeiterima“ na privremenom radu u zapadnim zemljama. Cvitkovića smeta što delegacije katoličkih svećenika koji idu da posjete radnike u inozemstvo „nisu delegacije katoličke crkve iz Jugoslavije, već delegacije hrvatske crkve“. Osvrćući se na to kritički, Šagi-Bunić piše „da bi već ipak bilo vrijeme da se Crkvu prestane gledati antagonistički... to je sektašenje... Čudim se također Cvitkoviću što mu toliko smeta hrvatsko ime... Crkva dolazi k svojim vjernicima u inozemstvu s bogos-

45 Kratica za: Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske.

46 D. U., SK je jedina snaga koja hoće i može ponijeti zadatke nove etape revolucije U: Vjesnik, 8. srpnja 1972., 4. Napomena: novinar izvještava sa savjetovanja CK SKH na kojem je bilo više od 200 sudionika o idejno-političkoj situaciji i zadacima komunista u idejno-političkom djelovanju.

47 ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav: Crkva i hrvatski jezik. U: Glas Koncila, God. XI, br. 8, 16. travnja 1972., 7.

lužjem na njihovom nacionalnom jeziku, k Slovincima dakle na slovenskom, a k Hrvatima na hrvatskom, pa zašto se onda ne bi smjelo govoriti o Hrvatskoj Crkvi kad je baš jezik toliko važan za istinsko proživljavanje kršćanske vjere.⁴⁸ Na Šagi-Bunićevo pisanje o odnosu Crkve i hrvatskog jezika osvrnuo se i novinar Šime Pierotti.⁴⁹ Šagi-Bunićevo pisanje našlo je odjeka i u novinama *Marksistička tribina*. Pisac naime tamo također nabroja spektar tema kojima se Šagi-Bunić javno bavi i kojima javno piše te se na to kritički osvrće i proglašava to njegovim uplitanjem u politiku. Započinjući svoj prilog o tome kako Šagi-Bunić u jednom svom drugom članku polemizira s predsjednikom CK SK Slovenije Francom Popitom i sa Zaključcima 34. sjednice Predsjedništva SKJ⁵⁰, na prvi pogled, kaže autor, izgleda čudno da jedan teolog raspravlja s jednim od najznačajnijih organa SKJ i s jednim od najpoznatijih slovenskih komunista. Onda dodaje: „Dr. T. Šagi-Bunić već duže vrijeme u ‘Glasu koncila’ i drugdje nameće pitanje ‘dijaloga između katolika i komunista’, odnosa države i crkve i vjernika (!), miješa se u školski sistem, zahtjeva veći utjecaj roditelja na školu, a katolika u društvu; on se bavi nacionalnim pitanjem, raspravlja o ekonomskim problemima, zatim o pitanjima jezika, kulturnoj problematici, o životu i radu radnika u inozemstvu, pa čak razmišlja o dijalogu Saveza komunista i Katoličke crkve, itd. i tsl. Kao istaknuti glasnogovornik za politički utjecaj crkve u našem društvu T. Šagi-Bunić se legitimira i kao branitelj svega onoga što ni Ustav SFRJ, ni Ustav SRH, ni Protokol između SFRJ i Vatikana ne predviđa niti pruža mogućnosti da status crkve bude onakav kakav zamišlja on i njegovi nadređeni i podređeni. ... Očito T. -Š. B.-a ne okupiraju religiozne pobude ni interesi crkve i vjernika. O politici je, dakle, riječ, a ne o vjeri.“⁵¹

U prilog ovim njegovim javnim istupima navest ćemo još dva zanimljiva detalja u kojima je Šagi-Bunić bio aktivno i možda odlučujuće uključen kad je u pitanju hrvatski književni jezik. U sutonu i pred sam slom komunističke jednogumne bezbožne ideologije 1989. godine, osvrćući se na tradicionalni Teološko-pastoralni tjedan (TPT) za katoličke svećenike koji je održan u Zagrebu, novinar Mlivončić piše da je „akademik dr. fra Tomislav Šagi-Bunić predložio

48 ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav: Crkva i hrvatski jezik. U: Glas Koncila, God. XI, br. 8, 16. travnja 1972., 7.

49 Usp. PIEROTTI, Šime: Dijalog ili monolog? – Sadašnji trenutak dijaloga između katolika i komunista u Jugoslaviji. U: Vjesnik, 17. srpnja 1972., 6.

50 Kratica za Savez komunista Jugoslavije.

51 M. Č., Pravi smisao „dijaloga“. U: Marksistička tribina, br. 6, 4. kolovoza 1972., 1. Marksističku tribinu uređuje i izdaje Marksistički centar Split.

da zagrebački skup javno podrži stav biskupa iz SR Hrvatske da se u Ustavu SRH ne mijenja postojeća formulacija o jeziku, iako bi bilo dobro osloboditi ga povijesno-lingvističke ljuštore. Taj stav je svećenički skup i usvojio i uputio ga Saboru SR Hrvatske...⁵² Tu je vijest donio i *Vjesnik* zagrebačke nadbiskupije, ali ne spominje predlagatelja.⁵³ Ovaj Šagi-Bunićev javni prijedlog i inicijativu koju je predložio na rečenom TPT-eu možemo razumjeti i preko jednog njegovog prethodnog zapisa gdje u svom rokovniku piše: „21. I. 1989. navečer me posjetila tri hrvatska intelektualca s molbom da potpišem intervent u vezi s ustavnom odredbom o jeziku: bitno je po tom podnesku da se u Ustavu naznači sintagma ‘hrvatski jezik’, dakle, da se briše izraz ‘književni’ jer da to nije jezik samo književnosti, nego i ekonomije, tehnike, prava pa i teologije. ... Rekao sam da to nije potrebno u Ustavu nego da je u Ustavu samo riječ o tome koji je jezik službeni u SR Hrvatskoj - to mora biti nedvojbeno utvrđeno, pa sam ja stoga za sadašnju ustavnu formulaciju Ustava iz 1974. Oni su se pozvali na avnojsku odredbu.“⁵⁴ U nastavku dalje piše da se o toj temi raspravljalo i na sjednici fakultetskog zbora KBF-a u Zagrebu pri čemu je i tamo ostao pri sadašnjoj ustavnoj formulaciji o hrvatskom književnom jeziku.

52 MLIVONČIĆ, Ivica. Svećenike nagraditi – prema radu! U: *Nedjeljna Dalmacija*, 5. veljače 1989., 8.

53 Teološko-pastoralni tjedan za svećenike. U: *Službeni vjesnik zagrebačke nadbiskupije*, God. LXXVI, br. 1, 1989., 17. Napomena: tekst nije potpisan.

54 Zapisi prof. dr. Tomislava ŠAGI-BUNIĆA u Rokovniku. U: *OATJŠB*, kutija 11, mapa 22, Rokovnik 42., 1988.

7. Zaključak

Prikazali smo kronološki slijed književne i kulturne aktivnosti, povremenih intervenata i prigodnih razmišljanja koja je Tomislav Janko Šagi-Bunić u svojem bogatom stvaralaštvu imao na temu svog hrvatskog materinskog jezika, na temu *jezika svoje matere* kako se on znao izraziti, u vremenskom rasponu od 1934. do 1989. godine. Posvuda se, vjerujemo, iz onoga što smo istražili i donijeli, sakupili i prikazali na jednom mjestu u ovom radu iz različitih izvora koji su nam bili na raspolaganju, može vidjeti, osjetiti i razumjeti Šagi-Bunićeva neumorna i trajna briga, zauzetost, duboka ljubav, pažljivo i ozbiljno ophođenje s temom kao što je narodni, materinji jezik. On je u nekim situacijama, kako smo u ovom radu pokazali čas njegov čuvar, čas promotor, čas zagovornik, čas branitelj, a ponekad i sve to zajedno. Smatramo da je tako sa svoje strane koliko je mogao iz svoje pozicije katoličkog teologa, prezbitera, javnog i istaknutog kulturnog radnika u nemilim i teškim vremenima druge polovice 20. stoljeća kako za katoličku Crkvu tako i za hrvatski jezik u socijalističko komunističkom društvu Hrvatske iznimno doprinio i doprinio jezičnoj i kulturnoj afirmaciji svoga hrvatskog jezika i svoje nacionalne kulture ne samo unutar svoga naroda nego je to želio preko svojih znanstvenih i stručnih radova ostvariti i izvan njegovih granica na međunarodnoj razini.

Popis izvora i literature

Literatura

- Barišić, Anto (ur.) (2017). *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog simpozija Život i djelo Franje Boraka (1915. – 1993.) – Briga da uspiju i drugi*, Zagreb-Cestica.
- Jurčević, Josip (2009). *Bleiburg – Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*. Zagreb. Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS.
- Matković, Hrvoje (1998). *Povijest Jugoslavije – hrvatski pregled*, Zagreb. Naklada P.I.P. Pavičić.
- Ravančić, Martina Grahek (2009). *Bleiburg i križni put 1945.*, Zagreb. Hrvatski institut za povijest.
- Šagi, Tomislav (1960). *Liturgija uskrsne noći*, Rijeka.
- Šagi-Bunić, Thomislaus (1964). OFM.Cap. „*Duo perfecta et „due naturale“ in definitione dogmatica chalcedonensi*“, Roma.
- Šagi-Bunić, Thomislaus (1965). OFM.Cap. „*Deus perfectus et homo perfectus*“ a Concilio ephesino (a. 431) ad chalcedonense (a. 451), Romae – Freiburgi Brisg. – Barcinone.
- Šagi-Bunić, Thomislaus (1969). OFM.Cap., *Problemata christologiae chalcedonensis*, Roma.

Novinska građa

- Glas Koncila*, Zagreb, 1972.
- Marksistička tribina*, Split, 1972.
- Nedjeljna Dalmacija*, Split, 1989.
- Službeni vjesnik zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 1989.
- Vjesnik*, Zagreb, 1972.

Arhivsko gradivo

- Osobni arhiv Tomislava Janka Šagi-Bunića (Kapucinski samostan sv. Mihaela, Dubrava, Zagreb)

Tomislav J. Šagi-Bunić's Care for the Croatian Language. *I Speak My Mother's Language*

Summary

In this paper, we investigate and present the hitherto unexplored topic of cultural creativity in the field of Croatian language by the prominent Croatian theologian, thinker, cultural practitioner, Capuchin monk, presbyter, professor and dean of the Catholic Faculty of Theology of the University of Zagreb, Tomislav Janko Šagi-Bunić. Our research covers the period from his elementary and high school days, more precisely, the summer of 1934, until 1989. We borrowed the subtitle for this paper from Šagi-Bunić, who used that wording in a “marathon” letter consisting of 19 densely typewritten pages that he had sent to Rome, i.e., to his fellow man of faith, prof. Hadrian Borak, PhD, on 9-10 June 1958. The thoughts from that letter serve as an inspiration for the research and study of his relationship towards the Croatian language. In this endeavour, we will start from his elementary and high school certificates, followed by the correspondence he kept up over many years with Hadrijan Borak, who was then living and working in Rome, Italy. After that, we will touch upon his translation activity in the domain of liturgical texts, which he translated from Latin into the Croatian language in the wake of the liturgical renewal that ensued after the end of the Second Vatican Council in 1965. And finally, we will observe his attitude towards the Croatian language through the perspective of his public appearances in the then socialist and communist Croatian society, during discussions about the position of the Croatian literary language in the multilingual and multinational state formation that today's Republic of Croatia was a part of.

Keywords: Croatian language, correspondence, Šagi-Bunić, Hadrijan Borak, history.